

АУТИСТИК СПЕКТР БҰЗЫЛЫСЫ БАР БАЛАЛАРДЫҢ КОММУНИКАТИВТІК ДАҒДЫЛАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

ТАГАНОВА А.М.* , БАЙКАДАМОВА А.М.

*Таганова Ару Мерекеевна - педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент, Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті, Ақтөбе қ., Қазақстан.

E-mail: aru73@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-0045-4059>

Байкадамова Акмарал Муратовна - магистрант, Қ. Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлікуниверситеті, Ақтөбе қ., Қазақстан.

E-mail: akmaral3010@yandex.kz, <https://orcid.org/0009-0007-3165-9544>

Аңдатпа. Аутистік спектр бұзылысы (АСБ) бар балалардың дамуы мен әлеуметтік бейімделуі үшін коммуникативтік дағдыларды қалыптастыру маңызды орын алады. АСБ бар балалар үшін сөйлеу тілін дамыту мен қарым-қатынас жасау дағдыларын игеру ұзақ және күрделі үдеріс болуы мүмкін. Бұл балалардың ерекшеліктері олардың айналасындағы адамдармен байланыс орнату, вербалды және вербалды емес коммуникация тәсілдерін меңгеруінде қиындықтарға әкеледі.

Аутистік спектр бұзылысы бар балалардың санының артуы мен оларды түзету әдістерінің Отандық әдістемесінің жеткіліксіздігі аталған тақырыптың өзектілігін негіздеуге себеп болады. Аутистік спектр бұзылысы – ерік-жігер саласының бұзылыстары арқылы көрінетін ерекше білімді қажет ететін балалар тобының бірі. Бұл балаларда ерік-жігер саласының теңгерімсіздігі, сөйлеу тілінің бұзылыстары және мінез-құлықтың қиындықтары байқалады.

Аутистік спектр бұзылысы бар балаларды Р.Каннердің жеке аңғарым ретінде қарастырылуы мен бүгінгі күнгі зерттеулерге дейінгі аралықта көптеген ғылым еңбектер жазылып, зерттеу жұмыстары жүргізілді. Алайда, Отандық ғылымда аталған тақырып әлі күнге дейін жеткілікті түрде зерттелмеген. Шет елдік әдебиеттер мен зерттеу жұмыстары бүгінгі таңда аутистік спектр бұзылысы бар балалардың мінез-құлық бұзылыстарын түзетудің ең оңтайлы әдісі АВА терапия екендігін дәлелдеп отыр. Сол себепті, зерттеу барысында аутистік спектр бұзылысы бар балалардың коммуникативтік дағдыларының дамуын зерттеу мен оны АВА – терапия арқылы дамыту жұмысының педагогикалық шарттары анықталды.

Педагогикалық шарттарды практикада қолдану баланың коммуникациялық дағдыларын дамытып қана қоймай, оның жағымсыз мінез-құлқының деңгейінің азаюына да ықпал етеді. Американдық психиатр И.Ловаастың «жеке блоктар арқылы оқыту» әдісі және Ф.С.Скиннердің «мінез-құлықты қолданбалы талдау» әдістерінің және Л.С. Выготскийдің концепциялары негізінде жасақталған қағидаларды арнайы педагогика қағидаларымен ұштастыра отырып, балалардағы коммуникациялық дағдыларды дамыту жұмысының траекториясы ұсынылды. Ұсынылған жұмыстарды аутистік спектр бұзылысы бар балалармен жүргізілетін сабақтарда қолдану және сәтті енгізу болжануда.

Бұл мақалада АСБ бар балалардың коммуникативтік дағдыларын қалыптастыру мәселелері, қолданылатын әдістер мен технологиялар, сондай-ақ педагогтар мен ата-аналарға ұсыныстар қарастырылады.

Түйін сөздер: аутистік спектрдің бұзылысы, әлеуметтік бейімделу, коммуникативтік дағдылар, PECS – Бейнелі байланыс жүйесі, АВА – Қолданбалы мінез-құлық анализі, ТЕАССН бағдарламасы.

Кіріспе. Аутистік спектр бұзылысы бар балалардың санының артуы мен олардың қоғамда әлеуметтік бейімделу қажеттілігі қазіргі таңда өзекті мәселелердің бірі болып отыр. Қазақстанда да бұл мәселе назардан тыс қалмай, арнайы бағдарламалар мен әдістемелер енгізілуде. АСБ бар балаларды оқытуда және тәрбиелеуде қолданылатын әдістер мен технологияларды зерттеу олардың коммуникативтік дағдыларын дамытуға көмектеседі [1,167 б.]. Бұл мақала ата-аналар мен педагогтарға АСБ бар балаларды оқыту үдерісінде қолдануға болатын тиімді тәсілдер мен әдістер ұсынылады.

Аутистік спектр бұзылысы бар балалар көбінесе қарым-қатынас дағдыларын қалыптастыруға қызмет ететін эмоционалды өзара әрекеттесудің ең негізгі түрлерін дамытуда қиындықтарға тап болады. Сонымен қатар АСБ бар балаларда қарым-қатынас қажеттілігі туындайды, бірақ олардың қоршаған әлемді қабылдауының өзіндік ерекшеліктері бар. Тікелей емдеу, көзбен байланыс, дауыс немесе қатты жанасу мұндай балаларға ыңғайсыздық сезімін тудыруы және жағымсыз мінез-құлыққа әкелуі мүмкін. Сондықтан АСБ бар балалармен

жұмыс жасағанда, балаға қауіпсіз және жайлы қарым-қатынас ортасын құру үшін ересек адамға «несиелік сенім» қалыптастыру өте маңызды.

АСБ бар балалардың коммуникативтік ерекшеліктеріне тоқталсақ, АСБ бар балалардың коммуникативтік ерекшеліктері олардың сөйлеу тілінің кешігуі, әлеуметтік байланыстар орнатудағы қиындықтары, вербалды және вербалды емес сигналдарды қабылдау және жіберудегі мәселелерімен сипатталады. Бұл балалардың көпшілігі әңгіме барысында көзбен байланыс орнатпайды, өз ойын нақты жеткізе алмайды немесе сөздік қоры шектеулі болады. Ал кейбір балаларда эхолалия, яғни, басқалардың сөздерін қайталау әдеті жиі байқалады. Сондықтан коммуникативтік дағдылардың дұрыс дамуы үшін арнайы түзету-дамыту бағдарламалары қажет.

Негізгі бөлім. Осындай АСБ бар балалармен жұмыстану барысында олардың коммуникативтік дағдыларын қалыптастыруда көптеген әдіс-тәсілдерді қолдана аламыз, айталық, АСБ бар балалардың сөйлеу және қарым-қатынас дағдыларын дамытуда қолданылатын бірнеше негізгі әдістер бар. Олардың әрқайсысы баланың жеке ерекшеліктеріне сәйкес қолданылады. Солардың ішінде ең жиі қолданылатын әдістерге мыналар жатады:

- PECS (Picture Exchange Communication System) – Бейнелі байланыс жүйесі: PECS әдісі АСБ бар балаларға суреттер арқылы өз ойын білдіруге мүмкіндік береді. Бұл әдіс әсіресе вербалды емес балалар үшін тиімді. Бала суреттің көмегімен өз тілегін немесе қажеттілігін білдіреді, ал ересек адам оның сұрағанын орындайды. PECS әдісі баланың сөйлеу тілін дамытуға және вербалды коммуникацияға бейімделуге көмектеседі [2, 1476.]. Бұл әдістің негізгі сатыларына суреттерді таңдау, алмасу және оларды сөйлем құрастыру үшін пайдалану жатады. PECS балалардың өз ойларын еркін жеткізуге мүмкіндік береді, сондай-ақ олардың әлеуметтік байланыс жасау қабілеттерін жақсартады. Әдістің алғашқы сатыларында бала суреттер арқылы тілегін білдірсе, кейінірек күрделендіріп, оларды сөйлемдер құру үшін пайдалана бастайды.

- АВА (Applied Behavior Analysis) – Қолданбалы мінез-құлық анализі: АВА терапиясы баланың қалаулы мінез-құлық түрлерін күшейту және әлеуметтік дағдыларды дамыту үшін пайдаланылады. Бұл әдіс арқылы балаларға қарапайым дағдылардан бастап, күрделі қарым-қатынас жасау дағдыларына дейін үйретіледі. АВА әдісі баланың сөйлеуін ынталандыруға және оның қоршаған ортаға жауап беруін жақсартуға бағытталған [3,79 б.].

Терапияның негізінде мінез-құлықтың белгілі бір реакцияларына ынталандыру арқылы оң әсер ету жатыр. АВА әдісінде әрбір дұрыс әрекет немесе коммуникация оң бағаланады (марапатталады), бұл баланың өз дағдыларын жақсартуға ынталандырады. Оқыту процесі біртіндеп жүреді, яғни алдымен қарапайым әрекеттер, кейінірек күрделі әлеуметтік және тілдік дағдылар үйретіледі.

- ТЕАССН бағдарламасы (Treatment and Education of Autistic and Related Communication-Handicapped Children): Бұл әдіс балаларға визуалды құрылымдар мен нақты тапсырмалар арқылы оқытуды көздейді. Әдістің негізгі мақсаты – балаға айналасындағы ақпаратты дұрыс қабылдауға көмектесу. ТЕАССН әдісі баланың күнделікті іс-әрекеттерін жүйелеуге, оларды жоспарлауға және өз ойын нақты жеткізуге үйретеді [4,171 б.].

Логопедиялық әдістер: Логопед мамандары АСБ бар балалардың сөйлеу тілін дамытуда маңызды рөл атқарады. Сөйлеу тілінің қалыптасуындағы мәселелерді шешу үшін арнайы жаттығулар мен ойындар қолданылады. Логопедтер баланың артикуляциялық аппаратын дамытып, сөздік қорын байытуға және грамматикалық құрылымдарды дұрыс қолдануға көмектеседі [5, 1376].

АСБ бар балаларда коммуникациялық дағдыларды қалыптастыру жест-ишара арқылы қарым-қатынасты үйренуді қамтиды. Бастапқы кезеңдегі басты себеп-балаға дене мүшелерін тануға көмектесетін өзіне бағытталған индекстік қимылдың дамуы (мысалы: «бұл ауыз», «бұл іш», «бұл бас» және т.б.). Бұл әдіс кейіннен балаға өз тілектерін, қалауын білдіруге және қимылмен жасауға көмектеседі (мысалы: «су ішкім келеді», «ішім ауырды» және т.б.). Әрі қарай, қызығушылық пайда болатын объектілерге бағытталған индекстік қимыл енгізіледі.

Бұл жағдайда сөйлеу қимылдары маңызды, оны баланың мүмкіндіктеріне бейімдейді (дыбыс, сөз, сөз тіркесі және т.б.).

Педагог бұл әрекеттерді баланың қолын бағыттау және онымен іс-әрекеттерді айту арқылы игеруге көмектесе алады. Нәтижесінде бала өтініштерді білдіру үшін қимылдарды өз бетінше қолдануға көшеді. Сонымен қатар «әлеуметтік белгілер» қалыптасады - сәлемдесу, қоштасу, бас иезу және қоғамға көмектесетін басқа қимылдар. Қарым-қатынас дағдыларын «дене тілі» арқылы да дамыта алады.

Дағдыларды қалыптастырудың тағы бір тәсілі - фотосуреттер, байланыс карталары немесе жазбаша белгілер Қолданылатын символдық байланыс. Дыбыстық байланыс назар аудару үшін дыбыс шығаруды қамтиды («у-у-у», мысалы, компьютерге деген қызығушылықты көрсету үшін). Ауызша қарым-қатынас сөздер мен сөз тіркестерін қолдануды қамтиды. Қарым-қатынас дағдыларын үйренуге қол жеткізу үшін мінез-құлықтың икемділігі, жағдайға бейімделу және баланың қызығушылығын сақтау үшін өзгерту мүмкіндігі қажет. Жаңа дағдыларды бекіту бірнеше жаттығулар мен тұрақты жаттығуларды қажет етеді.

Ал технологияларды қолдану барысында АСБ бар балаларды оқытуда ақпараттық-коммуникациялық технологиялар кеңінен қолданылады. Бұл балаларға қарым-қатынас жасауға, жаңа дағдыларды игеруге көмектеседі. Төменде бірнеше тиімді технологиялар сипатталған:

- Смарт-құрылғылар мен мобильдік қосымшалар: арнайы мобильдік қосымшалар мен бағдарламалар балалардың вербалды және вербалды емес қарым-қатынас дағдыларын дамытуға мүмкіндік береді. Мысалы, суретпен байланыс жасауға арналған қосымшалар баланың қажеттіліктерін және тілектерін бейнелі түрде жеткізуге көмектеседі.

- Интерактивті тақталар мен оқыту видеолары: интерактивті тақталар арқылы балаларға визуалды ақпаратты көрсету және түсіндіру оңайырақ болады. Олар әртүрлі суреттер, дыбыстар және бейнероликтер арқылы өзара әрекеттесу дағдыларын дамытады.

- Ойын терапиясы: АСБ бар балаларға арналған арнайы компьютерлік ойындар олардың сенсорлық және когнитивтік дағдыларын дамытуға ықпал етеді. Ойындар арқылы балалар өзара қарым-қатынас жасау дағдыларын игеріп, сөйлеу тілін дамыта алады.

АСБ бар балалармен жұмыс жасау барысында ата-аналар мен педагогтар арасында тығыз байланыс орнату маңызды. Жергілікті түзету орталықтары мен арнайы мектептерде балалардың коммуникативтік дағдыларын дамытуға арналған бағдарламалар қолданылады. Жүргізілген зерттеулер көрсеткендей, ата-аналар мен педагогтардың бірлескен жұмысы баланың сөйлеу тілін дамытуда үлкен рөл атқарады. Ата-аналардың педагогтармен бірге арнайы курстардан өтуі және психологтармен жұмыс жасауы баланың даму үдерісін едәуір жеңілдетеді.

Шетелдік тәжірибелерге сүйенсек, шетелдік тәжірибеде, әсіресе АҚШ, Канада, Ұлыбритания және Жапония сияқты елдерде, аутистік спектр бұзылысы (АСБ) бар балаларды оқыту мен тәрбиелеуде арнайы түзету бағдарламалары мен әдістеріне көп көңіл бөлінеді. Бұл елдерде АСБ бар балалармен жұмыс істеу үшін арнайы сертификатталған мамандар, яғни (логопедтер, психологтар, АВА-терапевтер) жұмыс жасайды. Сонымен қатар әрбір бала үшін жеке оқыту бағдарламасы (Individualized Education Plan, IEP) әзірленеді [6].

Шетелдік әдістердің ішінде АВА (Applied Behavior Analysis) терапиясы және PECS (Picture Exchange Communication System) әдістері кеңінен қолданылады. Мысалы, АҚШ-та АВА терапиясының көптеген орталықтары жұмыс істейді, онда балалардың мінез-құлықтарын түзету және әлеуметтік дағдыларын дамытуға бағытталған жеке және топтық сабақтар өткізіледі (Smith et al., 2015). Сонымен қатар, PECS әдісі арқылы балалар өз қажеттіліктерін суреттер арқылы жеткізуге үйренеді, бұл әдіс көптеген елдерде сәтті қолданылады.

АСБ бар балаларды оқыту мен тәрбиелеу көбінесе арнайы түзету орталықтарында және инклюзивті мектептерде жүзеге асырылады. Мұндағы негізгі әдістердің бірі – дәстүрлі педагогикалық тәсілдер мен логопедиялық жаттығулар. Біздің тәжірибеде көбінесе жеке

педагогтардың, логопедтердің және психологтардың жұмысымен шектеледі, олар балалардың сөйлеу дағдыларын дамыту және мінез-құлықты түзету бағытында жұмыс жасайды. Алайда, АВА терапиясы немесе PECS әдістері жүйелі түрде қолданылмайды, себебі бұл әдістерге қажетті мамандардың және орталықтардың жетіспеушілігі байқалады.

Жергілікті тәжірибе көрсеткендей ата-аналар мен педагогтардың арасындағы тығыз қарым-қатынас балалардың дамуына оң әсер етеді. Ата-аналарға арнайы тренингтер мен семинарлар өткізіледі, онда оларға АСБ бар балаларды тәрбиелеу және оқыту бойынша кеңестер беріледі. Дегенмен бұл бағыттағы инфрақұрылым мен мамандардың жетіспеушілігі халықаралық деңгейдегі әдістерді енгізуді шектейді.

Шетелдік тәжірибелерге салыстырмалы талдау жасап көретін болсақ, солардың ішінде: Оқыту әдістері бойынша:

- Шетелде АВА және PECS әдістері кеңінен қолданылса, бізде дәстүрлі логопедиялық және психологиялық түзету жұмыстарына басымдық беріледі.

- Шетелде әрбір бала үшін жеке оқыту бағдарламасы (IEP) жасалады, бізде балалардың жеке ерекшеліктерін ескере отырып, оқытуды бейімдеу жұмыстары әлі де жетілдіруді қажет етеді.

Мамандардың дайындығы жөнінде:

- АҚШ, Канада және басқа да дамыған елдерде арнайы сертификатталған мамандардың жеткілікті саны бар. Бұл мамандар балалармен жұмыстың әртүрлі аспектілерін қамтиды.

- Бізде әлі де болса білікті мамандардың тапшылығы байқалады, бұл шетелдік әдістерді толық қолдануға кедергі келтіреді.

Ата-аналармен жұмыс бойынша:

- Шетелдік тәжірибеде ата-аналарды қолдау және оқыту бағдарламаларына көп көңіл бөлінеді. Мысалы, ата-аналарға арналған арнайы курстар мен терапиялық топтар бар (Mesibov & Shea, 2010).

- Ата-аналармен жұмыс істеу де маңызды бағыт болып табылады, бірақ ресурстар мен мүмкіндіктер шектеулі. Ата-аналарға психологиялық қолдау көрсету және АСБ бар балалармен жұмыс істеу әдістерін үйрету жұмыстары әлі де болса жетілдіруді қажет етеді.

Қаржыландыру және инфрақұрылым мәселесі:

- Шетелдік елдерде АСБ бар балаларды оқытуға мемлекет тарапынан үлкен қолдау көрсетіледі, яғни, мамандандырылған орталықтар, заманауи технологиялар және құрал-жабдықтар қолжетімді.

- Бізде қаржыландыру мен инфрақұрылым жеткіліксіздігі байқалады, бұл шетелдік тәжірибені толық көлемде жүзеге асыруға мүмкіндік бермейді.

Шетелдік тәжірибелерді салыстыра талдай келе, АСБ бар балаларды оқыту мен тәрбиелеу саласында маңызды ілгерілеулер қажет екені анықталды. Шетелдік тәжірибедегі тиімді әдістерді, мысалы, АВА және PECS әдістерін енгізу, мамандарды дайындау және ата-аналармен жұмысты жақсарту арқылы балалардың коммуникативтік және әлеуметтік дағдыларын дамытуға үлкен үлес қосуға болады. Сонымен қатар, мемлекет тарапынан қаржыландыру мен қолдау артса, бұл тәжірибені жаңа деңгейге көтеруге мүмкіндік береді.

Біздің облысымызда аутизм спектрінің бұзылысы бар балаларға арналған АВА терапиясы мен PECS (Picture Exchange Communication System) әдістерін ұсынатын бірнеше орталықтар бар. Солардың ішінде «Асыл мирас» аутизм орталығы ерекше танымал. Бұл орталықта АВА терапиясы қолданылады, онда мамандар балалардың әлеуметтік және коммуникативтік дағдыларын дамытуға бағытталған жұмыстар жүргізеді. Орталықта балалардың жеке даму жоспарына сай жұмыс жасалады, ал ата-аналар үшін де қолдау көрсетіледі [7].

Сонымен қатар басқа да арнайы мектептер мен балабақшалар, мысалы, «Нектар» арнайы балабақшасы, аутизм диагнозы бар балаларға инклюзивті білім беру бағдарламаларын ұсынады. Мұнда АВА-мен қатар, PECS әдісі де қолданылады, бұл ауызша емес балалармен коммуникация орнатуға көмектеседі [8-9].

Осы орталықтар мен бағдарламалар АСБ бар балалардың дамуын қолдап, олардың өмір

сапасын жақсартуға бағытталған қызметтерді ұсынады. Сонымен аутистік спектр бұзылысы (АСБ) бар балалардың коммуникативтік дағдыларын қалыптастыруда ең тиімді әдіс ретінде АВА (Applied Behavior Analysis) терапиясы және PECS (Picture Exchange Communication System) әдісі кеңінен танымал. Бұл әдістердің әрқайсысы балалардың жеке ерекшеліктеріне сәйкес қолданылады және олардың сөйлеу дағдыларын дамытуда үлкен нәтижелер көрсетеді.

- АВА терапиясы – мінез-құлықты талдау арқылы баланың қалаулы мінез-құлық түрлерін күшейту және қажетсіз әрекеттерді азайтуға бағытталған. Бұл әдіс жүйелі түрде қолданылғанда, балалардың вербалды және вербалды емес дағдыларын дамытуға тиімді ықпал етеді. АВА терапиясы арқылы балалар жаңа дағдыларды меңгеріп, өз ойын жеткізу және әлеуметтік қарым-қатынас орнатуға бейімделеді. Әдіс өзінің нәтижелілігімен танымал, себебі ол баланың нақты әрекеттеріне жауап беріп, әрбір қадамды марапаттап, ынталандыру арқылы дамытады (Smith et al., 2015). АВА терапиясының түпкі мақсаты - балаға қоршаған әлемді өздігінен игеруге мүмкіндік беру. Зерттеу аясында АСБ бар баланы тәрбиелеу, оқыту және әлеуметтендірудің сәттілігі әртүрлі факторлардың жиынтығына байланысты.

PECS әдісі – сөйлеу қабілеті шектеулі балаларға бейнелі суреттер арқылы қарым-қатынас жасауға мүмкіндік береді. Бұл әдіс әсіресе вербалды емес немесе шектеулі сөйлеу тіліндегі балаларға өте тиімді, себебі ол баланың тілектерін визуалды құралдар арқылы жеткізуге мүмкіндік бар. PECS әдісі балаларға білім беру мекемелерінде ғана емес, күнделікті өмірде де коммуникациялық дағдыларын үйретуге бағытталған.

Топтағы немесе жеке сабақтардағы оқу процесі жеткіліксіз, сол себепті алынған дағдыларды балаға таныс үйде бекіту маңызды. Осылайша, дағдылар талқыланады, қажетті мінез-құлық тұрақты болады. Ата-аналарға үйде PECS жаттығуларын жалғастыру, балалармен әртүрлі жағдайларда және басқа адамдармен қарым-қатынас жасау, соның ішінде әдісті әртүрлі бөлмелерде, көшеде, дүкенде және т.б. пайдалану ұсынылады. PECS әдісі арқылы бала алдымен қарапайым суреттерді қолданып, кейінірек күрделі сөйлемдер құрастыруды үйренеді, бұл олардың тілдік және когнитивтік дамуын қолдайды (Frost & Bondy, 2002) [10].

Қорытынды. Бұл аталған екі әдістің де өз артықшылықтары бар, бірақ АВА терапиясы жүйелі түрде қолданылған кезде, балалардың мінез-құлқын түзетуде және жаңа дағдыларды меңгеруде нәтижелілігі жоғары деп саналады. Сонымен қатар, PECS әдісі вербалды емес балаларға өз ойын жеткізуге және сөйлеуге алғашқы қадам жасауға көмектеседі. Осылайша, әрбір баланың жеке ерекшеліктеріне сәйкес осы екі әдісті бірге қолдану ең тиімді нәтиже береді.

Аутистік спектр бұзылысы бар балалардың коммуникативтік дағдыларын қалыптастыру ұзақ және күрделі үдеріс, бірақ ол балалардың қоғамға бейімделуіне, өз ойларын еркін білдіруге және қоршаған ортамен байланыс орнатуға мүмкіндік береді. Түзету-дамыту әдістері мен заманауи технологияларды қолдану арқылы балалардың тілдік және әлеуметтік дағдыларын дамытуға болады. Тәжірибе көрсеткендей, ата-аналар мен педагогтардың тығыз байланыста болуы балалардың әлеуетін толықтай ашуға мүмкіндік береді.

Әдебиеттер тізімі

1. Ахметова Г.Қ. Арнайы педагогика негіздері. – Алматы: "Атамұра", 2018. -167 б.
2. Малофеев Н.Н. Специальная педагогика и инклюзивное образование. – М.: Владос, 2016. -147 б.
3. Жақыпов С.М. Аутистік балалардың психологиялық ерекшеліктері. – Ақтөбе: ҚазҰПУ баспасы. -79 б.
4. Ахметова Г.Қ. Арнайы педагогика негіздері. – Алматы: "Атамұра", 2018. -171 б.
5. Назарова Н.М. Инклюзивное образование: методология, практика, технологии. – М.: Владос, 2019.-137 б.
6. Венера Тельжан, доктор философии в области клинической психологии, Университет науки и литературы, Селинус, Италия, Рим «Современный подход к лечению аутизма в казахстане», Труды 1-й Международной научной конференции «Исследовательский поиск и

академические письма» (26-27 января 2023 г.). Варшава, Польша. 2023-01-30
<https://ojs.scipub.de/index.php/RRAL/issue/view/15/48; 275 б.>

7. Азаттық радиосы. [Ж. Жүрсін](https://www.azattyq.org/a/kazakhstan-aktobe-children-with-autism/32996857.html), 18 маусым 2024 жыл., Ерекше жандар. Аутизмді бар балалардың өмірі. <https://www.azattyq.org/a/kazakhstan-aktobe-children-with-autism/32996857.html>

8. MedQaz веб-сайты; [Нысынбайұлы Латиф](https://medqaz.com/%D2%9B%D0%BE%D0%BB%D0%B4%D0%B0%D0%BD%D0%B1%D0%B0%D0%BB%D1%8B%D0%BC%D1%96%D0%BD%D0%B5%D0%B7%D2%9B%D2%B1%D0%BB%D1%8B%D2%9B%D1%82%D0%B0%D0%BB%D0%B4%D0%B0%D1%83%D1%8B-aba%D1%81%D1%96%D0%B7%D0%B4), 06/03/2022 «Қолданбалы мінез-құлық талдауы (АВА) сіздің балаңыз үшін дұрыс па?»

<https://medqaz.com/%D2%9B%D0%BE%D0%BB%D0%B4%D0%B0%D0%BD%D0%B1%D0%B0%D0%BB%D1%8B%D0%BC%D1%96%D0%BD%D0%B5%D0%B7%D2%9B%D2%B1%D0%BB%D1%8B%D2%9B%D1%82%D0%B0%D0%BB%D0%B4%D0%B0%D1%83%D1%8B-aba%D1%81%D1%96%D0%B7%D0%B4>

9. Қуандыққызы Б. Аутизм сырқаты бар балаларға ерекше күтім қажет // Егемен Қазақстан газеті. 15 тамыз, 2022. <https://egemen.kz/article/320723-autizm-syrqaty-bar-balalargha-erekshe-kutim-qadget>

10. Pyramid Educational Consultants; 1992-2024 <https://pecs.com/our-company/>

References

1. Ahmetova G.Q. Arnaiy pedagogika negızderı. – Almaty: "Atamūra", 2018. -167 b.

2. Malofeev N.N. Special'naya pedagogika i inklyuzivnoe obrazovanie. – М.: Vlados, 2016. - 147 b.

3. Jaqypov S.M. Autistik balalardyñ psihologialyq erekşelikteri. – Aqtöbe: QazÛPU baspasy. - 79 b.

4. Ahmetova G.Q. Arnaiy pedagogika negızderı. – Almaty: "Atamūra", 2018. -171 P.

5. Nazarova N.M. Inklyuzivnoe obrazovanie: metodologiya, praktika, tekhnologii. – М.: Vlados, 2019.-137 b.

6. Venera Tel'zhan, doktor filosofii v oblasti klinicheskoy psihologii, Universitet nauki i literatury, Selinus, Italiya, Rim «Sovremennyj podhod k lecheniyu autizma v kazahstane», Trudy 1-j Mezhdunarodnoj nauchnoj konferencii «Issledovatel'skij poisk i akademicheskie pis'ma» (26-27 yanvarya 2023 g.). Varshava, Pol'sha. 2023-01-30
<https://ojs.scipub.de/index.php/RRAL/issue/view/15/48; 275 P.>

7. Azattyq radiosy. J. Jürsin, 18 mausym 2024 jyl., Erekshe jandar. Autizmi bar balalardyñ ömiri. <https://www.azattyq.org/a/kazakhstan-aktobe-children-with-autism/32996857.html>

8. MedQaz veb-saity; Nysynbaiuly Latif, 06/03/2022 «Qoldanbaly minez-qulyq taldauy (ABA) sizdiñ balañyz üşin dürys pa?»

<https://medqaz.com/%D2%9B%D0%BE%D0%BB%D0%B4%D0%B0%D0%BD%D0%B1%D0%B0%D0%BB%D1%8B%D0%BC%D1%96%D0%BD%D0%B5%D0%B7%D2%9B%D2%B1%D0%BB%D1%8B%D2%9B%D1%82%D0%B0%D0%BB%D0%B4%D0%B0%D1%83%D1%8B-aba-%D1%81%D1%96%D0%B7%D0%B4>

9. Qandyqqyzy B. Autizm syrqaty bar balalargha erekshe kutim qajet // Egemen Qazaqstan gazeti. 15 tamyz, 2022., <https://egemen.kz/article/320723-autizm-syrqaty-bar-balalargha-erekshe-kutim-qadget>

10. Pyramid Educational Consultants; 1992-2024 <https://pecs.com/our-company/>

ФОРМИРОВАНИЕ КОММУНИКАТИВНЫХ НАВЫКОВ У ДЕТЕЙ С РАССТРОЙСТВАМИ АУТИСТИЧЕСКОГО СПЕКТРА

ТАГАНОВА А.М. , БАЙКАДАМОВА А.М.

Таганова Ару Мерекеевна¹ - кандидат педагогических наук, доцент, Актюбинский региональный университет им. К. Жубанова, г. Актөбе, Казахстан.

E-mail: aru73@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-0045-4059>

Байкадамова Акмарал Муратовна² - магистрант, Актюбинский региональный университет им. К.Жубанова, г. Актөбе, Казахстан.

E-mail: akmaral3010@yandex.kz, <https://orcid.org/0009-0007-3165-9544>

Аннотация. Формирование коммуникативных навыков занимает важное место для развития и социальной адаптации детей с расстройствами аутистического спектра (РАС). Для детей с РАС развитие речи и овладение коммуникативными навыками может быть долгим и сложным процессом. Особенности этих детей приводят их к трудностям в овладении способами общения с окружающими, вербального и невербального общения.

Увеличение числа детей с расстройствами аутистического спектра и недостаточная отечественная методика их коррекции обосновывают актуальность данной темы. Расстройство аутистического спектра-одна из групп детей, нуждающихся в особых знаниях, проявляющихся в расстройстве воли. У этих детей наблюдается дисбаланс воли, нарушение речи и поведенческие трудности. Дети с расстройствами аутистического спектра, от того, что Р. Каннер рассматривал как отдельную долину, до современных исследований, написали много научных работ и провели исследования. Однако в отечественной науке эта тема до сих пор недостаточно изучена.

Зарубежная литература и исследовательские работы доказывают, что наиболее оптимальным методом коррекции поведенческих расстройств у детей с расстройствами аутистического спектра является терапия АВА. Поэтому в ходе исследования были определены условия педагогической работы по изучению развития коммуникативных навыков у детей с расстройствами аутистического спектра и его развития с помощью АВА – терапии. Применение педагогических условий на практике способствует не только развитию коммуникативных навыков ребенка, но и снижению уровня его негативного поведения.

Метод американского психиатра И. Ловааса «обучение через отдельные блоки» и метод Ф.С. Скиннера «прикладной анализ поведения» предложили рабочую траекторию развития коммуникативных навыков у детей, сочетая принципы, разработанные на основе концепций Л.С. Выготского с принципами специальной педагогики. Предполагается использование и успешное внедрение представленных работ на занятиях с баллами с расстройствами аутистического спектра. В данной статье рассматривается формирование коммуникативных навыков у детей с РАС, используемые методы и технологии, а также рекомендации для педагогов и родителей.

Ключевые слова: расстройство аутистического спектра, социальная адаптация, коммуникативные навыки, PECS – образная система коммуникации, АВА – прикладной поведенческий анализ, программа TEACCH.

FORMATION OF COMMUNICATION SKILLS IN CHILDREN WITH AUTISM SPECTRUM DISORDERS

TAGANOVA A.M. , BAYKADAMOVA A.M.

Taganova Aru Merekeevna¹ - Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Aktobe Regional University named after K. Zhubanov, Aktobe, Kazakhstan.

E-mail: aru73@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-0045-4059>

Baykadamova Akmaral Muratovna – master's student K. Zhubanov Aktobe Regional University, Aktobe, Kazakhstan.

E-mail: akmaral3010@yandex.kz, <https://orcid.org/0009-0007-3165-9544>

Abstract. The formation of communication skills is important for the development and social adaptation of children with autism spectrum disorders (ASD). For children with ASD, developing speech and mastering communication skills can be a long and difficult process.

The peculiarities of these children lead them to difficulties in mastering ways of communicating with others, verbal and non-verbal communication. The increase in the number of children with autism spectrum disorders and the insufficient domestic methods of their correction justify the relevance of this topic. Autism spectrum disorder is one of the groups of children in need of special knowledge, manifested in a disorder of the will. These children have an imbalance of will, speech disorders and behavioral difficulties. Children with autism spectrum disorders, from the fact that R. Kanner considered it as a separate valley, before modern research, wrote many scientific papers and conducted research. However, this topic has still not been sufficiently studied in Russian science. Foreign literature and research work prove that the most optimal method of correcting behavioral disorders in children with autism spectrum disorders is ABA therapy. Therefore, in the course of the study, the conditions of pedagogical work were determined to study the development of communication skills in children with autism spectrum disorders and its development with the help of AVA therapy. The application of pedagogical conditions in practice contributes not only to the development of a child's communication skills, but also to reducing the level of his negative behavior. The method of the American psychiatrist I. Lovaas «learning through separate blocks» and the method of F.S. Skinner's «applied behavior analysis» proposed a working trajectory for the development of communication skills in children, combining the principles developed on the basis of L.S. Vygotsky's concepts with the principles of special pedagogy. It is assumed that the presented works will be used and successfully implemented in classes with scores from autism spectrum disorders. This article discusses the formation of communication skills in children with ASD, the methods and technologies used, as well as recommendations for teachers and parents.

Key words: autism spectrum disorder, social adaptation, communication skills, PECS – shaped communication system, ABA – applied behavioral analysis, TEACCH program.